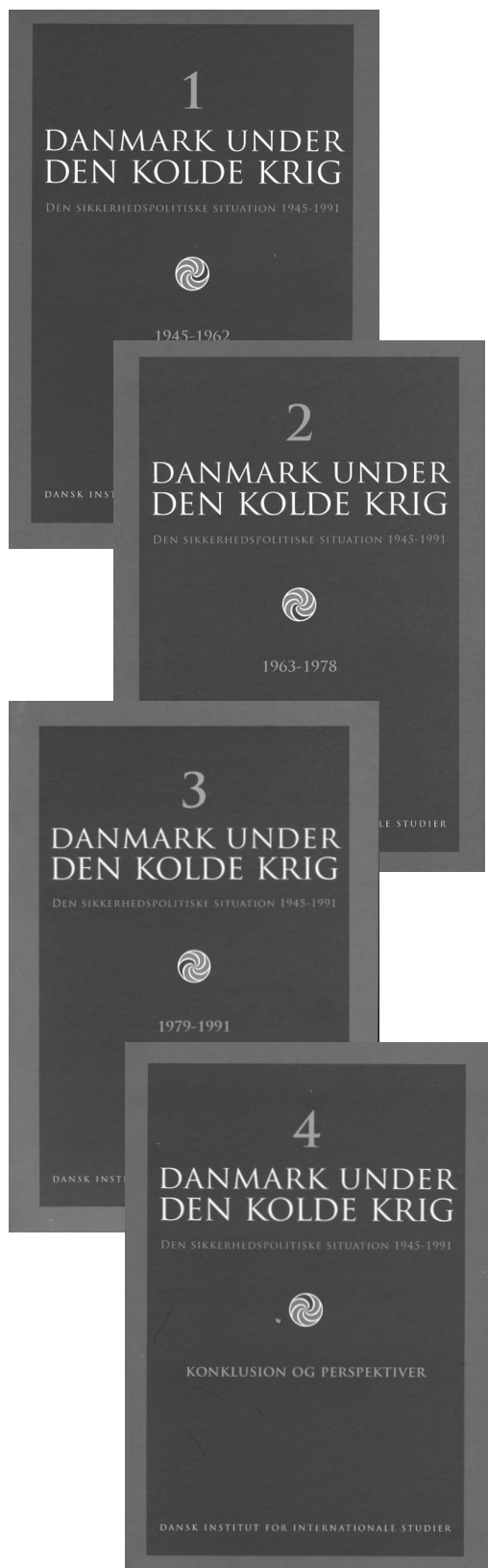

DIIS RAPPORTEN IV

Arbejderhistorie bringer i dette nummer endnu en kommentar til DIIS-rapporten. Vi har fået cand. polit. Jens Gregersen til at bidrage til historien om NATO-øvelsen Able Archer i 1983. Derudover giver amanuensis Simon Valentin Mortensen en replik til sidste nummers debatindlæg af seniorforsker ved DIIS, Frede P. Jensen.

DANMARK UNDER DEN KOLDE KRIG

Frygtede Kreml et atomraketangreb under NATO-øvelsen *Able Archer* i november 1983?

Af Jens Gregersen

‘... den sovjetiske ledelse synes reelt at have været bange for, at installeringen af de første INF-raketter i Vesteuropa samtidig med øvelsen skulle have været brugt til et forkøbslag mod Sovjetunionen.’

– DIIS-udredningen

‘In sum total, neither side was in any way prepared at that time to launch a missile at the other. All the talk of 1983 being a point of high danger (as opposed to high tension) is simply absurd.’

– Jack F. Matlock, Jr.

1. DIIS’udredningen *Danmark under Den Kolde Krig*

I serien *Danmark under Den Kolde Krig* bragte Arbejderhistorie i nr. 4/2006 en artikel af Frede P. Jensen under overskriften *De svenske ubådsincidenter og DIIS udredning om Danmark under den kolde krig.* Mine kritiske artikler og debatindlæg om DIIS-koldkrigsudredningens behandling og fortolkning af NATO-øvelsen *Able Archer* i november 1983 er summarisk behandlet i fodnote 2:

*“Pressedebatten omkring udredningens omtale af Able Archer-øvelsen blev startet af efterretningsmanden Jens Gregersen, der hævdede, at det var “grundløst gæteri”, når DIIS hævdede, at Sovjetunionen havde sat kernevåbenstyrker i alarmberedskab under Able Archer. DIIS havde ladet sig føre på vildspor af den sovjetiske KGB-medarbejder Gordijevskij. Men DIIS’ kilde til oplysningerne om det sovjetiske kernevåbenberedskab var den amerikanske efterretningschef Robert Gates’ erindringer From the Shadows (1996). DIIS gik ud fra, at Gates’ oplysninger stammede fra en amerikansk efterretningsrapport. Dette blev fuldt ud bekræftet efter udredningens offentliggørelse, hvor den pågældende efterretningsrapport (SNIE 11-10-84 af 18. maj 1984) blev fundet på internettet (se: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_17/docs/840518_AbleArcher.pdf)”.*¹

Special National Intelligence Estimate (SNIE) 11-10-84/JX

Her står der ganske rigtigt:

*“– Response to NATO exercise: Assumption by Soviet air units in Germany and Poland (words deleted) of high alert status with readying of nuclear strike forces as NATO conducted “Able Archer-83”, a nuclear release command post exercise”.*²

Og:

“A case in point is the Soviet reaction to “Able

Archer-83". This was a NATO command post exercise held in November 1983 that was larger than the previous "Able Archer" exercises (words deleted). The elaborate Soviet reaction to this recent exercise included (words deleted) the placing of Soviet air units in East Germany and Poland in heightened readiness (words deleted). Alert measures included increasing the number of fighter-interceptors on strip alert, (words deleted). Although the Soviet reaction was somewhat greater than usual, by confining heightened readiness to selected air units, Moscow clearly revealed that it did not in fact think there was a possibility at this time of a NATO attack".³

Disse to afsnit er grundlaget for periodekonklusionen (1979-1991) i DIIS-udredningens bind 3:

"En tilspidsning skete i november 1983, hvor Sovjetunionen mistolkede hensigten med den uheldigt timede vestlige kernevåbenøvelse "Able Archer" og ikke udelukkede, at Vesten havde påbegyndt nedtællingen til et angreb på Sovjetunionen. Sovjetunionen gjorde kernevåbenbærende fly klar til indsats. Situationen var ikke mindst farlig, fordi de amerikanske beslutningstagere ikke var vidende om, at deres land befandt sig i en international krise. I flere af de nyeste fremstillinger sammenlignes denne situation med Cuba-krisen med hensyn til farlighed".⁴

Og for den sammenfattende konklusion i bind 4:

"I maj 1981 etablerede sovjetledelsen det omtalte, meget store efterretningsprogram projekt "Rjan", der løb frem til 1991 og omfattede en løbende rapportering til politbureauet. Rjan blev iværksat hurtigt efter starten af Reagan-administrationens program for psykologisk krigsførelse og er antagelig til dels affødt af dette. Projektet, der skulle varsle om den vestlige nedtælling [sic] til et kernevåbenangreb på Sovjetunionen, blev strammet flere gange, således også i forbindelse med den vestlige kernevåbenøvelse "Able Archer" i november 1983, hvor

sovjetledelsen fejlagtigt troede, at amerikanerne havde startet forberedelserne til et angreb, og svarede igen med selv at alarmere kernevåbenstyrker. Det er bemærkelsesværdigt, at de amerikanske efterretningstjenester tilsyneladende ikke registrerede den sovjetiske krigsfrygt og eksistensen af projekt Rjan, hvad der foranledigede års selvransagelse i CIA".⁵

Af den fremhævede sidste sætning i punkt 18 i SNIE-dokumentet fremgår det aldeles klart, "at Moskva klart afslørede, at det faktisk ikke mente, at der på dette tidspunkt var mulighed for et NATO-angreb." Hermed er påstandene i de to fremhævede afsnit i DIIS-konklusionerne ovenfor punkterede. Og hermed kunne dokumentationen og denne artikel slutte.

Men for at Frede P. Jensen ikke skal nære mindste tvivl, kan han også andetsteds i SNIE 11-10-84/JX finde yderligere afvisninger af DIIS-påstanden om, at "sovjetledelsen fejlagtigt troede, at amerikanerne havde startet forberedelserne til et angreb":

"We believe strongly that Soviet actions are not inspired by, and Soviet leaders do not perceive, a genuine danger of imminent conflict or confrontation with the United States. This Judgment is based on the absence of forcible combat readiness or other war preparation moves in the USSR, and the absence of a tone of fear or belligerence in Soviet diplomatic communications [...] We do not believe [recent war scare propaganda] reflects authentic leadership fears of imminent conflict".⁶

Og videre:

"Taken in their totality, Soviet talk about the increased likelihood of nuclear war and Soviet military actions do suggest a political intention of speaking with a louder voice and showing firmness through a controlled display of military muscle. The apprehensive outlook we believe the Soviet leadership has toward the longer term US arms buildup could in the future increase its willingness to consider actions – even at some heightened risk – that recapture the initiative

and neutralize the challenge posed by the United States.

*The judgments are tempered by some uncertainty as to current Soviet leadership perceptions of the United States, by continued uncertainty about Politburo decisionmaking process, and by our inability at this point to conduct a detailed examination of how the Soviets might have assessed recent US/NATO military exercises and reconnaissance operations. Notwithstanding these uncertainties, however, we are confident that, as of now, the Soviets see not an imminent military clash but a costly and – to some extent – more perilous strategic and political struggle over the rest of the decade”.*⁷

I dokumentets detailanalyse uddybes disse overordnede konklusioner:

*“Our assessment of both Soviet talk about nuclear war and Soviet military activities indicates a very low probability that the top Soviet leadership is seriously worried about the imminent outbreak of nuclear war, although it is quite possible that official propaganda and vigilance campaigning have generated an atmosphere of anxiety throughout the military and security apparatus. The available evidence suggests that none of the military activities discussed in this Estimate have been generated by a real fear of imminent US attack”.*⁸

Ikke alene ignorerer DIIS-udrederne ovennævnte vurderinger og konklusioner, men fremfører stik modsatte påstande med henvisning til - SNIE 11-10-84/JX. Intetsteds i SNIE-dokumentet kan DIIS-udrederne finde støtte for deres påstand om, at sovjetlederne fortolkede *Able Archer* som optakt til et vestligt angreb. De amerikanske efterretningstjenester bag SNIE 11-10-84/JX var enige i, at der ikke var grundlag for at tro, at sovjetlederne på noget tidspunkt i den omhandlede periode forventede et snarligt forestående vestligt angreb.

En efterfølgende CIA-vurdering

Penneføreren bag SNIE 11-10-84/JX, Fritz W. Ermarth, skrev i anledning af 20-året for *the war scare* i 1983:

*“At the close of the decade, while researching his book on the end of the Cold War, Don Oberdorfer interviewed the late Marshal Sergei Akhromeyev. The Marshal reported that he’d never heard of “Able Archer”, the NATO nuclear CPX [command post exercise] that supposedly triggered the alerting of a nuclear-capable strike fighter regiment in the GDR and is widely cited as the peak of the “war scare”. At the time Akhromeyev was chief of the main operations directorate of the Soviet General Staff. If it had been cause for serious alarm, he above all people would have known about it and been in the chain of command that ordered a response. I understand that Ray Garthoff drew similar blanks from interviews with senior political figures in his researches. Evidently, the “war scare” did not involve real fear of war on the Soviet side, as we indeed concluded”.*⁹

Og

*“In a sense, the document itself, as are many nation [sic] intelligence estimates, was somewhat for the record. [...] Had the analysts around the community on whose judgments and expertise this estimate rested been more alarmed, we would have produced it much faster”.*¹⁰

Om efterfølgende undersøgelser inden for CIA af den såkaldte *war scare* i 1983 skriver Ermarth:

“In the late 1980s, the President’s Foreign Intelligence Advisory Board (PFIAB) directed a thorough, highly classified review of the case. It was conducted by a very able young lady named Nina Stewart. It was lengthy and concluded by indicting us, the authors of the SNIE, for being dangerously relaxed. I retorted that we were being indicted for being right, alas, not the first or last time this has happened in intelligence work. If it hasn’t already been, her report should be

declassified as much as possible. I'll stick by the conclusions of the SNIE. But the historical work done since then suggests Nina had a point, and it is worth pursuing further".¹¹

Ermarth kommenterer ikke i sin artikel oplysningerne i SNIE 11-10-84/JX om øget beredskab blandt udvalgte flystyrker i Østtyskland og Polen. Men hans omtale af Oberdorfer og Garthoff, der ikke kunne finde bekræftelse herpå i den øverste militære og politiske ledelse, får den oprindelige påstand til at hænge frit og ubekræftet i luften.

DIIS-udredningens egentlige kilde

I sin erindringsbog skrev den mangeårige CIA-medarbejder og til sidst – chef Robert M. Gates om *Able Archer* og den sovjetiske reaktion herpå:

"We later learned more about the Soviet military reaction during "Able Archer". Between November 2 and 11, there had been considerable activity by Soviet and other Warsaw Pact forces in the Baltic Military District as well as by East German, Polish, and Czechoslovak forces in response to the preparations for the exercise and the exercise itself. Elements of the air forces of the Group of Soviet Forces Germany had gone on heightened alert because, according to the commander, of the increase in the threat of possible aggression against the USSR and its Warsaw Pact allies during the exercise. Soviet military meteorological broadcasts were taken off the air during the exercise. Units of the Soviet Fourth Air Army had gone to increased readiness, and all combat flight operations were suspended from November 4 to 10".¹²

Gates dokumenterer ikke disse oplysninger. Andetsteds i det 3 sider lange afsnit om *Able Archer* har han to henvisninger til Andrew & Gordievsky, *KGB*. Han forholder sig heller ikke til, at centrale sovjetiske aktører ikke havde kendskab til nogen alarm eller forhøjet beredskab blandt egne styrker.

Det er interessant, at alle DIIS-udrednin-

gens påstande om øget beredskab er indeholdt i ovenstående Gates-citat. Det gælder også oplysningen om, at det baltiske militærdistrikt var inddraget, og at alle øvelsesflyvninger var suspenderede mellem 4. og 10. november. DIIS burde derfor have anført Gates som kilde og ikke Gordijevskij og Cimbala.¹³

Gates bringer en række oplysninger i tillæg til SNIE 11-10-84/JX:

- Ud over i Østtyskland og Polen omtaler han øget aktivitet i det baltiske militærdistrikt¹⁴ og blandt tjekkoslovakiske styrker.
- Flystyrker i Gruppen af Sovjetiske Styrker i Tyskland skulle være trådt i højere beredskab pga. truslen om aggression fra Vest: "*according to the commander*".
- Militære meteorologiske udsendelser blev indstillet under øvelsen.
- Det var enheder af den sovjetiske fjerde luftarmé, der var blevet alarmeret.¹⁵
- Alle "*combat flight operations*" blev suspenderet mellem 4. og 10. november.¹⁶

Som nævnt dokumenterer Gates ingen af de ovennævnte oplysninger. Hans bog udkom i 1996, 13 år efter *Able Archer*, og tilhører genren erindringslitteratur. Hans henvisning til "*according to the commander*" kunne tyde på, at der var tale om en lokalt besluttet, rutinemæssig forhøjelse af beredskabet. Alternativt kunne han have fået ordren oppefra. Med vor nuværende viden forbliver det gæteri.

I en e-mail til Robert Gates bad jeg ham ud-
dybe sin redegørelse vedrørende *Able Archer*. Han svarede lakonisk:

*"Mr. Gregersen
I cannot add any information beyond what
was in my book.
Thank you.
RGates"*¹⁷

Gordijevskijs vurdering

Oleg Gordijevskij¹⁸ har sammen med professor i moderne historie Christopher Andrew fra

Director of Central Intelligence

~~Top Secret~~

Special National Intelligence Estimate

Implications of Recent Soviet Military- Political Activities

CIA HISTORICAL REVIEW PROGRAM
RELEASE AS SANITIZED

~~Top Secret~~

SNIE 11-10-84/JX

~~TOP SECRET~~

18 May 1984

Copy 7 1

Cambridge-universitetet skrevet en række bøger, hvor *RJaN* omhandles.¹⁹ Derudover kommer han fem gange i sin selvbiografi ind på *RJaN*. I den sidste omtale heraf er også den angivelige krise og alarm i anledning af *Able Archer* med:

“En af efterretningstjenestens [CIA] seniormedarbejdere, der beskæftigede sig med Sovjetunionen, forholdt sig skeptisk med hensyn til min meddelelse i anledning af operation “RJaN”.

*Efter hans mening var hele denne operation blot en snedig manøvre fra den sovjetiske ledelses side. Efter alt at dømmes havde han opmærksomt studeret og analyseret alle aspekter af dette program, og et så indgående kendskab til dette spørgsmål gjorde naturligvis et dybt indtryk på mig. Selv om det til syvende og sidst lykkedes mig at overbevise ham om, at de sovjetiske lederes paranoia ikke er tankespind, men en reel ting, fastholdt han sin mening vedrørende en lang række aspekter af de spørgsmål, som vi diskuterede. Han hævdede for eksempel, at under de militærøvelser, der gik under navnet *Præcisionsbueskytte* [dvs. *Able Archer*] var graden af militært beredskab i såvel de vestlige lande som i Sovjetunionen betydeligt mindre end det, der er nødvendigt for reel parathed til kernevåbenkrig. Som bekræftelse på sine ord sagde han, at da amerikanerne iagttog de sovjetiske troppers bevægelser på Sovjetunionens territorium og overvågede den militære kommunikationstjeneste, opdagede de intet usædvanligt.*

Det tvang mig til mere detaljeret at fæstne mig ved, hvad jeg selv mente om “RJaN”. Først og fremmest sagde jeg, at det ville være forkert at antage, at den sovjetiske ledelse mente, at Sovjetunionen faktisk kunne blive ramt af et kernevåbenslag. Snarere søgte den at skabe et sådant forsvarssystem for landet, som ville gøre det muligt straks at gøre modstand, såfremt det blev nødvendigt, og dermed bevare det nuværende samfundssystem. Jeg forklarede, at det såkaldte “stjernekrigs”-program ikke for sjovs skyld havde forskrækket Moskva, og landets ledelse måtte uundgåeligt stille spørgsmålet: hvis hele De forenede Staters territorium er sikkert forsvaret mod interkontinentale raketter, kan der

så ikke ske det, at den amerikanske nation, overbevist om egen sikkerhed, beslutter sig for at påføre Sovjetunionen et pludseligt slag?”²⁰

Ifølge Gordijevskij havde CIA altså ifølge en seniormedarbejder ikke iagttaget nogen usædvanlig militær aktivitet, endstige øget beredskab, blandt de sovjetiske væbnede styrker i begyndelsen af november 1983. Denne anonyme medarbejders mening er selvfølgelig i direkte modstrid med Gates's påstande refereret ovenfor.

En yderligere CIA-kilde

I 1997 udgav CIA en 33-sider lang analyse med udgangspunkt i *Able Archer* og udviklingen i forholdet mellem Sovjetunionen og USA i løbet af 1983.²¹ Den er mest bemærkelsesværdig ved titelvalget: *En koldkrigsgåde*, som viser, at heller ikke CIA-historikeren Benjamin Fischer kan bidrage med andet end spekulationer om, hvorvidt der virkelig var 'krise' eller 'alarm' med forhøjelse af beredskabet. Han refererer Garthoffs oplysning ovenfor (s. 5f i min redegørelse) og skriver:

“... a US expert who queried a number of senior Soviet political and military officials reports that none had heard of ABLE ARCHER, and all denied that it had come to the attention of the Politburo or even the upper levels of the Defense Ministry”.²²

Det er uforståeligt, at Fischer overser dette paradoks. Den nævnte ekspert er Raymond Garthoff, *The Great Transition* (se fodnote 24 i min redegørelse). Fischer refererer til Oberdorfer, *The Turn*, men overser, at heller ikke Oberdorfer fandt nogen i sovjetledelsen, der kendte til *Able Archer* og medfølgende 'krise' eller 'alarm' (se s. 5 i min redegørelse).

En uafhængig mening

Sovjet- og Østeuropa-specialisten Vojtech Mastnys opfattelse er:

“I do not think anybody can tell with certainty at this point whether Soviet nuclear-capable air units were put on alert or not. The one CIA document that asserts that they were may well have been mistaken; we know very well that even well-intended intelligence estimates often are.

*More important seems to me the question of why the potentially alarming information was apparently not forwarded all the way up the line of command for a decision – not only on this occasion but also on others that looked similarly threatening. I give my opinion about this in my website article”.*²³

Selv Frede P. Jensen vil vel næppe hævde, at CIA er ufejlbarlig i deres efterretningsrapporter. CIA anfører ikke, hvilke informationer de bygger deres vurdering på. Signalefterretninger? Satellitovervågning? Warszawapagt-officerer? Spioner?

Forsvarets Efterretningstjeneste og Able Archer

Ifølge DIIS-udredningen observerede Forsvarets Efterretningstjeneste intet usædvanligt under øvelsen:

*“Oplysninger om den østlige elektroniske overvågning i forbindelse med NATO’s kernevåbenøvelse “Able Archer” – der afkredse i Sovjetunionen tilsyneladende blev set som den mulige start på en kernevåbenkrig, jf. kap. 79 – blev bragt i Efterretningsoversigten for november 1983 under overskriften “Øget elektronisk overvågning i forbindelse med NATO-øvelsen “Able Archer”. Meddelelsen bestod dog alene af en opregning af de sovjetiske, polske, østtyske og tjekkoslovakiske opklaringsenheder, der var indsat mod “Able Archer”, samt af en vurdering, der lød: “Omfanget af overvågningen svarede stort set til, hvad der normalt erkendes i forbindelse med øvelser bl.a. WINTEX-serien.” [Her følger fodnote 48: EO november 1983, s. 27f. FE’s arkiv.] Det er FE’s eneste omtale af den sovjetiske optræden under denne øvelse i det periodiske materiale”.*²⁴

Jack F. Matlocks mening

Afslutningsvis gives ordet til Jack F. Matlock²⁵, der også indledte denne artikel:

“Thank you for your letters regarding the NATO exercise “Able Archer” in 1983.

I made no reference to it in my book²⁶ because I am convinced it had no political significance. Not a single Soviet senior policy maker at the time has ever mentioned it; several have said they had no knowledge of it.

Whether there was any sort of Soviet military alert, I wouldn’t know. Normally there were alerts of some sort (there are several levels) during military exercises of the other side, so it would not be surprising if there had been some sort of alert.

Gates’ statement that Able Archer occurred at a time of tension is true. He does not, however, claim that it increased the tension; he implies that it might have.

The Soviet fear of an American attack pre-dates Able Archer. The documents in “Comrade Kryuchkov’s Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975-1985,”²⁷ by Christopher Andrew and Oleg Gordievsky demonstrate that orders went out to KGB residences months before Able Archer. My own theory is that the Politburo decided to go all out and block the INF deployments by using the peace movement in Europe. (Kvitsinsky says as much in his memoirs, recalling the fate of Nitze’s “Walk in the Woods” suggestion.) One byproduct was that they may have been taken in by their own propaganda. Alternatively, the instructions to KGB residences may have reflected not a real fear that an attack was imminent but a request for the sort of information that could be used in their propaganda effort.

There was a real fear of the potential of the Pershing IIs, since the Soviets assumed wrongly that they could reach Moscow. As I noted in my recent book, Gorbachev spoke to the Politburo of the missiles in 1987 as a pistol aimed at their head. But this, as the U.S. intended, had the effect of convincing the Soviet leaders that they had to eliminate this class of weapons, in their own interest.

In sum total, neither side was in any way prepared at that time to launch a missile at the other. All the talk of 1983 being a point of high danger (as opposed to high tension) is simply absurd. *It may be that some of those taken in by the Soviet support of the "peace movement" in 1982 and 1983 are trying to salvage some modicum of a reputation for sound judgment by retroactively creating a "danger" that never in fact existed*".²⁸

Når Matlock ikke nævner *Able Archer* i sin bog, er årsagen altså, at den ikke havde nogen "politisk betydning" dvs. at ingen i den civile eller militære ledelse i Moskva var opskræmte eller frygtede for, at øvelsen kunne indvarsle et vestligt angreb på Sovjetunionen.

Han går ikke så meget op i, om Warszawa-pagt-styrker blev sat i alarmberedskab. Der var forskellige grader af øget beredskab, når modparten holdt øvelser, skriver han.²⁹

Konklusion

Sammenfattende må det konstateres, at der ikke foreligger dokumentation fra flere af hinanden uafhængige førstehåndskilder, der overbevisende godtgør, at den sovjetiske ledelse frygtede angreb med atomvåben fra NATO i begyndelsen af november 1983 på grund af *Able Archer* og derfor satte udvalgte flystyrker i Østtyskland, Polen og det baltiske militærdistrikt i alarmberedskab. Vi har alene nogle tvetydige, indbyrdes modsigende CIA-baserede påstande, som næppe kan kvalificere som førstehåndskilder. En række sovjetiske militære og politiske ledere har direkte benægtet, at der var krise eller alarm. Enhver søber analyse må derfor konkludere, at der ikke er grundlag for at hævde, at der var krise og alarm i Kreml med indførelse af særlig forhøjet beredskab som følge af *Able Archer*.

Bemærk at DIIS-udredningen hævder, at "Sovjetunionen" og "sovjetledelsen" "svarede igen med selv at alarmere kernevåbenstyrker." Med "Sovjetunionen" og "sovjetledelsen" kan der kun være tale om kommunistpartiets *politbureau*. Men DIIS-udredningen bringer ikke

skygge af dokumentation herfor. De sovjetiske væbnede styrker havde ikke hverken på højt eller lavt kommandoniveau bemyndigelse til på eget initiativ og ansvar at gøre atomvåben klar til affyring.

DIIS-udredningens behandling af *Able Archer* bør derfor grundlæggende omskrives. Det berører kapitel 59, kapitel 78, kapitel 79 og den hertil knyttede periodekonklusion i kapitel 80 citeret i denne artikels indledning. Ligeledes gælder det sammenfatningen i kapitel 88 (Konklusion og perspektiver) citeret i indledningen.

2. Poul Villaume og *Able Archer* 1983

I sin anmeldelse af DIIS-koldkrigsudredningen³⁰ skrev Poul Villaume om *Able Archer*:

"Det må også nævnes, at DIIS-udrederne på enkelte mindre punkter har givet deres skarpeste kritikere for let spil. [...] For det andet ved nok at have konkluderet lidt fastere om de sovjetiske reaktioner på NATO's Able Archer-øvelse i 1983, end der på nuværende tidspunkt er kilde-mæssigt belæg for".³¹

Man må tolke Villaumes ord således, at der kildemæssigt er belæg for DIIS-udredningens fremstilling et eller andet sted, formentlig i de russiske militære og/eller efterretningsorganers arkiver. Men det er rent gætteeri, for det har han – eller nogen anden forsker – ingen viden om.

At Villaume accepterer DIIS-udredningens version fremgår også af hans bidrag til Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie, hvor han skrev:

"Seks uger senere, i begyndelsen af november [1983], blev sovjetiske flystyrker med atomvåben i DDR og Polen sat i højt beredskab, mens NATO gennemførte en stor stabsøvelse med frigivelse af atomvåben ("Able Archer")".³²

Den ubekræftede krise og alarm i Moskva i november 1983 har således allerede fundet vej

fra speciallitteraturen ud i mere generelle fremstillinger.

3. Endnu en dramatisk beretning om november 1983

På dansk er der udkommet en hel bog³³ om det spændte forhold mellem supermagterne i 1983. Her får vi også serveret de angiveligt dramatiske og farefulde begivenheder med udgangspunkt i *Able Archer* i november 1983. Forfatteren dokumenterer ikke i hvert enkelt tilfælde sine konkrete oplysninger, men giver nogle summariske kildehenvisninger til en række angelsaksiske forfattere bagest i bogen:

Beskrivelsen af Able Archer 83-øvelsen bygger på Ronald E. Powaski: Return to Armageddon: The United States and the Nuclear Arms Race, 1981-1999 (Oxford University Press 2000), s. 40-43, Garthoff: The Great Transition, s. 138-41, Oberdorfer: From the Cold War to a New Era, s. 65-68, Pry: War Scare, s. 33-44, Andrews [sic, skal være: Andrew] og Gordievskij: KGB, s. 619-20, DIIS' koldkrigsudredning, [bind 3], s. 510-13, Fischer: The Reagan Reversal, s. 122-40, og Robert M. Gates: From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War (Simon & Schuster 1996), s. 270-73.³⁴

Ingen af disse sekundære kilder har henvisninger til primærkilder. Som jeg har dokumenteret i min redegørelse *Able Archer 1983 og Koldkrigsudredningen* refererer en række af forfatterne i deres kildehenvisninger til kollegaernes bøger.

Omkring Gordijevskijs korrekte *RJaN*-oplysninger fletter historiker Dahlberg en dramatisk og fantasifuld beretning i bedste thriller-stil - uden henvisning til én eneste primærkilde.

Noter

1. S. 67. Frede P. Jensen kalder mig vedholdende "efterretningsmanden" eller "den tidligere efterretnings-

mand". Ligesom Frede P. Jensen har jeg gennemgået uddannelse som sprogofticer. I studietiden havde jeg et deltidsjob i Forsvarets Efterretningstjenestes økonomisektion, der analyserede de sovjetiske og østeuropæiske økonomier. Jeg har ikke modtaget løn eller andre honorarer fra forsvarret siden 1973. Gør det mig til "efterretningsmand"? I 2005 udgav Forsvarsakademiet en redegørelse af mig, jvf. nærmere nedenfor. I øvrigt kender Frede P. Jensen åbenbart ikke sin egen udredning; SNIE 11-10-84 er omtalt i udredningens bind 3, side 516, ligesom den også er nævnt i Gates' bog (s. 272).

2. "Implications of Recent Soviet Military-Political Activities", CIA SNIE 11-10-84/JX dateret May 18, 1984, s. 1. Tilgængelig på:

http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collecton_17/docs/840518_AbleArcher.pdf

3. Ibid., s. 4 (min fremhævelse)

4. 3/552 (min fremhævelse)

5. 4/54 (min fremhævelse)

6. SNIE 11-10-84/JX dateret 18. maj 1984, side iii (mine fremhævelser)

7. Ibid., s. iv (mine fremhævelser)

8. Ibid., s. 5 (mine fremhævelser)

9. Fritz W. Ermarth, *Observations on the "War Scare" of 1983. From an Intelligence Perch*. Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact. 11 November 2003, s. 3 Tilgængelig på:

http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collec-tion_17/texts/ermarth.pdf

10. Ibid., s. 3

11. Ibid., s. 5

12. Robert M. Gates, *From the Shadows*, s. 272.

13. I en længere redegørelse med titlen *Able Archer 1983 og Koldkrigsudredningen* udgivet i december 2005 af Forsvarsakademiet i serien Forum for Forsvarsstudier behandlede jeg detaljeret alle DIIS-udredningens kilder til til beskrivelsen og fortolkningen af *Able Archer*. Redegørelsen er tilgængelig på: [http://forsvaret.dk/FAK/Publicationer/Forum+for+Forsvarsstudier/#{5B73F185-7C27-4B34-99D7-2F4E0696DC32}](http://forsvaret.dk/FAK/Publicationer/Forum+for+Forsvarsstudier/#{5B73F185-7C27-4B34-99D7-2F4E0696DC32)

14. Geografisk omfattende Estland, Letland og Litauen samt Kaliningrad-distriktet, jvf. *Vojennyj Entsiklopedicheskij slovar'*, Moskva, 1983, s. 587.

15. Denne oplysning gentages i Stephen J. Cimbala, *Military Persuasion in War and Policy: the Power of Soft*, 2002, s. 133. Cimbala anfører ingen kilde hertil; dog omtaler han i anden sammenhæng Gates' bog (ibid.).

16. Cimbala gentager også denne oplysning (ibid.).

17. E-mail dateret 13/11 2005 fra Robert M. Gates til forf.

18. Gordijevskij var officer i KGB og sluttede sin karriere som oberstløjtnant. Han var i to perioder på til

- sammen 10 år stationeret ved KGB-residensen i København. Under opholdet her fik han kontakt med den britiske efterretningstjeneste, SIS (ofte benævnt MI-6), og han lod sig hverve som dobbeltagent i 1974. I starten af 1980'erne var han stationeret i London. Kort efter hans hjemkaldelse til Moskva i 1985, lykkedes det briterne at smugle ham ud over den finske grænse. Han bor i dag i en mindre by tæt ved London. Efter afhopningen blev han dødsdømt *in absentia*, en dom, der stadig er i kraft i Rusland.
19. Se fodnote 1 i min redegørelse (omtalt i fodnote 13 ovenfor).
20. Her oversat fra Oleg Gordijevskij, *Sledujushchaya Stantsija – Rasstrel (Næste Stop – Henrettelse)*, (engelsk udgave 1995), Moskva, 1999, s. 464. Mine fremhævelser.
21. Benjamin B. Fischer, *A Cold War Conundrum*, History Staff, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1997. Tilgængelig på: <http://www.cia.gov/csi/monograph/coldwar/source.htm>
22. Ibid., s. 15.
23. E-mail dateret 27/10 2005 fra Vojtech Mastny til forf. (min fremhævelse). Henvisningen til "the one CIA document" er til SNIE 11-10-84/JX (se s. 6f og fodnote 32 i min redegørelse). Henvisningen til "my website article" er til artiklen omtalt i fodnote 29 i min redegørelse.
24. 3/443f.
25. Jack F. Matlock blev i juni 1983 udnævnt til *senior director for European and Soviet Union affairs* i *National Security Council*. I årene 1987-91 var han USA's ambassadør i Sovjetunionen.
26. Jack F. Matlock, *Reagan and Gorbachev. How the Cold War Ended*, New York, 2004. Bogen er ikke benyttet af DIIS-udrederne. Matlock har oplyst til forf., at en dansk oversættelse er på vej.
27. *Instructions from the Centre* (se fodnote 1 i min redegørelse) blev i en lettere revideret udgave udgivet i USA i 1993 under denne titel
28. E-mail dateret 18/2 2006 fra Jack Matlock til forf. (mine fremhævelser)
29. I min redegørelse *Able Archer 1983 og Koldkrigsudredningen* understregede jeg, at når DIIS-redegørelsen gør så meget ud af *Able Archer* og dens politiske konsekvenser i Moskva, må det skyldes, at der ikke blot var tale om en *rutinemæssig* forhøjelse af beredskabet.
30. Arbejderhistorie nr. 1/2006, s. 86-93
31. Ibid., s. 92
32. Bind 15, s. 337
33. Rasmus Dahlberg, *1983. Den kolde Krigs højdepunkt*, Aschehoug, 2005.
34. Ibid., s. 193f

Jens Gregersen, cand.polit,
direktør og debattør